

Підсекція “Регіональні студії”

УДК 141.1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-81>

Гадинко О. О.

ORCID: 0000-0000-0000-0000

магістр історії

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна,

учитель історії Красноільського ліцею № 3

Красноільської селищної ради

сmt. Красноільськ, Чернівецька область, Україна

ЄВРЕЙСЬКА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ СЛІД В ІСТОРІЇ МІСТА СТОРОЖИНЦЯ

Ключові слова: євреї, синагога, національні меншини, поліетнічна культура, віросповідання, містечко, міграція, товариство, письменник.

Протягом багатьох століть єврейська культура розвивалася разом з європейською. Її внесок у європейську культуру вагомий, його важко переоцінити.

Єврейська культура та історія є частиною та інтегральним складником історії України. Мабуть, культурний та історичний спадок українського єврейства ще мало досліджений. Тому багато питань залишаються на сьогодні ще не вивченими. А архіви та бібліотеки України містять чимало цікавого матеріалу і чекають на своїх дослідників. Це, зокрема, відкриває широкі перспективи для дослідження юдаїки в майбутньому.

Мета дослідження – простежити становлення єврейської меншини в місті та визначити її внесок у міську культуру. Хронологічно це охоплює період з кінця XVIII ст. до першої третини XX ст. (до Другої світової війни).

Місто Сторожинець – колишній адміністративний центр Сторожинецького району Чернівецької області, сьогодні – центр міської об'єднаної територіальної громади. Розташований на обох берегах річки Серету, біля підніжжя Карпат, за 20 км на південний захід від столиці краю Чернівців, є одним з найкрасивіших куточків буковинського краю. Сторожинець належить до того історичного ареалу області, який має багатотисялітню історію, багате історичне минуле, є зразком мультинаціональної культури

різних народів краю, про що йтиметься далі. Це один із давніх населених пунктів Буковини та одне з наймолодших міст Чернівецької області.

Уперше в історичних джерелах Сторожинець згадується 18 лютого 1448 року в грамоті молдавського господаря Романа II (1447–1448), який подарував село пану Петря, синові Томи [1, р. 299–300; 12, с. 5; 14, с. 66–67]. Як свідчать документи молдавського періоду (1359–1774), село розвивалось дуже повільно. Навіть наприкінці XVIII – на початку XIX ст. поселення й далі залишалось феодально залежним селом, розділеним на декілька частин, які належали різним власникам з родин Ропчанул та Сорочану [1, р. 300; 15, с. 278].

Найперші письмові свідчення про євреїв на Буковині маємо з офіційних повідомлень австрійського військового управління з часу прилучення краю в 1774 р. до Австрійської імперії. Вже цього 1774 р. у Сторожинці проживали 34 єврейські родини, а в 1779 р. – 1978 осіб. Однак цей факт видається дуже ненадійним. Одне можна сказати напевно, що на момент зайняття Буковини австрійськими військами тут уже проживала певна кількість осіб цієї національності [3, с. 139]. Потік іммігрантів цієї національності слід радше зараховувати до подій польського повстання 1861 р. Станом на 1774 р. у Сторожинці та сусідніх Комарівцях проживало 42 родини, а на кінець того ж року – 35, у 1778 р. – 78. У 1815 р. до Молдавії емігрувало 59 родин. Протягом 1821–1822 рр. до Сторожинця прибули декілька молдавських родин з Теремблечі, у 1830 р. – словацькі родини, протягом 1830–1831 рр. – польські родини [8, с. 546–547; 6, с. 8–9].

Станом на 1829 р. більша частина села опинилась у власності Іоанна фон Гарсте. Цей власник передав свою власність дочці Катерині, яка була одружена з Миколою фон Флондором. Із цього часу Сторожинець став місцем проживання родини Флондорів, представники якої відігравали чималу історичну роль у суспільно-політичному житті Буковини. Станом на 1847 рік Нижній Сторожинець належав Георгію Флондору, Горішній Сторожинець – Абі Штайнеру. Обидва поміщики володіли 6250 йохами землі (1 йох = 0,575 га), до того ж найкращої, а їхні селяни (понад 500 осіб) – усього 3250 йохами землі. Набагато пізніше Єфросинія Флондор продала частину Сторожинця єврейській родині Йозефа Оренштайна, яка на північ від села заснувала своє помістя. Помістя ж Флондорів було зведене на північно-східній околиці села [6, с. 8–9].

Станом на 1869 р. у Сторожинці нараховувалися 3831 особа та 636 будинків. У 1880 р. кількість жителів збільшилась на 5139 осіб (за іншими даними – 4852), у 1890 р. – на 5674. У 1900 р. у Сторожинці мешкало вже 6673 особи, з яких 3329 – чоловічої та 3344 – жіночої статі. З них 587 осіб були німецької національності, 2430 – єврейської, що становило лише 36,6 % від загальної кількості [2, с. 26]. Тоді в містечку нараховувалося 1700 будинків. За конфесійною ознакою населення

розподілялося так: найбільше було осіб православного віросповідання – 2527; 2410 осіб єврейського віровизнання, 1576 осіб римо-католицької релігії та 160 осіб інших віровчень. У 1901 р. населення сягнуло 7000 осіб. А в 1910 р. місто разом з передмістями нараховувало 10353 особи (5072 чоловіки та 5281 жінка) і 1965 будинків. За національною ознакою місто мало такий вигляд: 3898 румунів, 3453 євреї, 1116 поляків, 949 українців, 905 німців, 23 липовани, 4 вірмени, інших – 5. У 1930 р. без передмість кількість сторожинчан становила 8611 осіб. А в 1938 р., із врахуванням населення Майдану, Білки та Радівців, кількість мешканців зросла до 12554 осіб. У 1941 р. кількість населення знизилася до 7198 – це 5326 румунів, 897 поляків, 789 українців, 118 німців, інших національностей – 68. Очевидно, ці демографічні зміни були зумовлені військово-політичними подіями 1941 р. та їхніми наслідками [6, с. 10–11].

Виришальні соціально-політичні та господарські зміни в житті громади Сторожинця почалися в 1850 р. Саме тоді був утворений Чернівецький повіт із Садагурою та Сторожинцем. Згідно з постановою від 24 квітня 1854 р., ухваленою у Відні, Буковину було поділено на 15 повітів, серед них і Сторожинецький повіт [5, с. 73; 7, с. 30–33]. На чолі повіту стояв повітовий староста. Поселення почало перетворюватися в повітовий центр. Саме в 1854 р. Сторожинець згадується як містечко, але без права торгу [9, с. 237–239]. Першим головою муніципалітету був Григорій Флондор.

Скасування кріпосного права на Буковині 9 вересня 1848 р. посприяло зародженню в 60–80-х роках XIX ст. ринкових відносин у сільському господарстві, поширенню товарно-грошових відносин, ремесел та промислів (бондарство, столярство, чинбарство) [10, с. 178–179; 11, с. 78–79].

Зокрема, у 1872 р. в містечку з'явилася перша парова машина. Звела її єврейська громада. У лазні був влаштований водяний насос. З 1890 р. в містечку функціонує цегельний завод, 2 гуральні, 2 лісопилні, 2 млини, відгодівельний пункт, парова та водяна машини на 17 кінських сил.

З 1892 р. населений пункт користується правами торгу (“Marktrechte”). Щорічно 1–3 травня та 20–23 вересня проводилися ярмарки та щотижневі торги. До послуг жителів та гостей містечка були крамниці Мозеса Маргулеса та Ісидора Верта, готель “Централь”, у якому розміщувалися ресторан та кав'ярня [6, с. 12].

У місті був проведений поштовий, телеграфний та телефонний зв'язок із Чернівцями; розташовувався палац Флондорів, приватні угіддя графа Миколи Василька (1868–1924), мисливський будинок місцевого поміщика Й. Оренштайна, кредитно-ощадний банк Р. Лібенвайна (з 1901 р.), кредитний інститут, міський сад та багато ін. Із 31 серпня 1868 р. у Сторожинці діють повітова управа (староство), повітовий суд. З 1885 р. діяло податкове управління. Очоловав його Е. Нойман. Контрибуції тоді сплачували всі

категорії населення: селяни, середні і малі торговці, шляхта, вірмени, калараші, євреї та цигани.

У 1900 р. місцеві мешканці звернулися до крайового уряду в Чернівцях із проханням про переведення Сторожинця до розряду міст. А вже 21 травня 1904 р. Сторожинець був затверджений містом. У ньому було організовано міське управління та суд. Одним з перших бургомістрів міста був Йоган Кучера, згодом – Исидор Катц та інші. Вважають, що саме за І. Катца місто найбільше розбудувалося [3, с. 94–95].

З 1881 р. єврейську громаду представляло Товариство єврейських ремісників Бенно Кюнстліха, у 1898 р. було засноване Товариство “Сіон”. Головами були Йозеф Маурюбер та д-р Менчер. У 1920 р. було утворено Єврейське національне академічне товариство Северина Герцдорфера. У місті діяли також численні спортивні товариства, зокрема і єврейські “Маккабі”, “Гакоат”, “Поалеціон”.

Присутність значної частини єврейського населення у Сторожинці, певна річ, зумовила потребу у відправленні своїх богослужінь і зведенні синагоги (темплю). І така будівля була зведена протягом 1890–1900 рр. на вулиці, яка вела до залізничного вокзалу. Це було велике та просторе приміщення, яке мало багато залів різної величини. Єврейська община в Сторожинці дотримувалася ортодоксального напрямку в іудейській релігії. Всі молитви та проповіді велися суто єврейською мовою [15, s. 189]. Синагога була збудована у стилі історизму та розташовувалася на тодішній Залізничній вулиці. Сьогодні храм розташований на вулиці Ю. Федьковича, 12.

У містечку проживало час від часу багато різних особистостей, а деякі з них навіть народилися. Зокрема, 23 вересня 1898 р. у Сторожинці народився видатний німецькомовний письменник і перекладач Альфред Маргул-Шпербер (справжнє ім’я Альфред Шпербер) [13, с. 522–524]. Походив з асимільованої єврейської родини. Його батько був бухгалтером у румунського дідича Янку Фльондора (згодом перший голова румунського уряду в післявоєнній Буковині). Мати – вчителька музики. Її єврейське ім’я Маргула письменник зробив своїм літературним псевдонімом. У 1930-ті роки з’являються його перші збірки поезій – “*Gleichnisse der Landschaft*” (“Параболи ландшафту”, Сторожинець, 1934) та “*Geheimnis und Verzicht*” (“Таємниця і зречення”, Чернівці, 1939). Вів жваве листування з такими літературними світилами Європи, як К. Краус, М. Бубер, Т. Манн, Г. Гессе, М. Гамсун, Ж. Дюамель, Е. Е. Кіш, С. Цвейг, Т. С. Еліот, Й. Вайнгебер, та багатьма іншими. Помер 3 січня 1967 року в Бухаресті.

Отож, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти таких висновків.

Перша письмова документальна згадка про Сторожинець (у молдавській грамоті) датується 18 лютого 1448 р. З 1448-го до 1774 р. це село перебувало у складі Молдавського князівства.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. поселення залишалось феодально-залежним селом, розділеним на декілька частин, які належали різним власникам з родини Ропчанул та Сорочану. Про це свідчать документи 1776, 1779, 1782, 1809, 1815, 1819 та 1829 рр.

З кінця XVIII і до початку XIX ст. село переживало міграційні та суспільно-політичні зміни, які зумовили позитивні зрушення в його господарському житті.

З часу скасування кріпосного права на Буковині в 1848 р. та зародження в 60–80-х роках XIX ст. ринкових відносин у сільському господарстві тривав процес розвитку товарно-грошових відносин, ремесел та промислів, які поширювалися з розвинутих країв Австро-Угорщини та передових країн Європи.

На 1900 р. у Сторожинці нараховувалося 5 культових споруд, існували поштамт, телеграфна станція, пошта, аптека, бойня, добровільна пожежна команда, працювали 10 юристів, 6 банківських службовців, 6 адвокатів, 5 лікарів, мешкало багато комерсантів.

За Австро-Угорщини (1774–1918) Сторожинець становив поліетнічну та багатоконфесійну мозаїку типового провінційного містечка краю. Тут проживали представники багатьох національностей, зокрема і євреї.

Ця стаття не претендує на всебічне висвітлення, а лише окреслює нові додаткові галузеві та хронологічні напрямки досліджень юдаїки у XX ст.

Література:

1. Costăchescu M. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Iași : Viața Românească, 1932. Vol. II. 650 p.

2. Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст. : збірник документів та матеріалів / упор. О. В. Добржанський, М. П. Кушнір, М. Д. Никирса. Чернівці : ТОВ “Видавництво “Наші книги”, 2007. 464 с.

3. Антошкіна Л. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу : монографія / Лідія Антошкіна, Олександр Гадинко, Гелена Красовська, Петро Сигеда, Олексій Сухомлинов. Донецьк : Ноулідж, 2010. 237 с.

4. Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.). Чернівці : Золоті литаври, 2000. 340 с.

5. Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.

6. Гадинко О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. Чернівці : Прут, 2013. 208 с.

7. Жуковський А. Історія Буковини. Чернівці : Час, 1994. Ч. 2. 224 с.

8. Історія міст і сіл Чернівецької області. К. : УРЕ АН УРСР, 1969. С. 546–558.
9. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж – Філадельфія – Детройт : Зелена Буковина, 1956. 967 с.
10. Нариси з історії Північної Буковини. К. : Наукова думка, 1980. 338 с.
11. Північна Буковина, її минуле і сучасне. Ужгород : Карпати, 1969. 247 с.
12. Речмедін А. П. Сторожинець. Ужгород : Карпати, 1977. 63 с.
13. Рихло П. Загублена арфа: антологія німецькомовної поезії Буковини. Чернівці : Золоті литаври, 2002. 544 с.
14. Демченко В., Гадинко О. До питання про походження міста Сторожинець // Буковинський історико-етнографічний вісник. Чернівці : Місто, 2000. С. 66–68.
15. Liebenwein D. Storozynez. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Erinnerungen. Darmstadt, 1983. 206 s.

УДК 314:908

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-82>

Парацій В. М.

ORCID: 0000-0003-0732-8765

старший науковий співробітник

Бережанський краєзнавчий музей

м. Бережани, Тернопільська область, Україна

ДИНАМІКА ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОГО МІСТА: БЕРЕЖАНИ (1900–1939 РР.)

Ключові слова: Бережани, єврейське населення, етнодемографія, динаміка людності, перепис, урбаністичний розвиток.

З часу свого урбаністичного становлення Бережани пережили складний процес, зокрема, й етноісторичної еволюції, що було чітким відображенням загальної специфіки суспільного розвитку в краї. Етнічне різноманіття населення міста формувалося в наскрізно-історичному вимірі – від поліетнічного населеного пункту урбаністичної значимості до міста, у якому домінує титульна нація регіону та країни. Але основою міста завжди залишалася людська спільнота – його життєдайна та творча сила, носій місцевих традицій, виробник новаторських ідей, тобто все те,